

ГАМШИГ, ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН ҮЕ ДЭХ НИЙГМИЙН АЖИЛ

*Г. Мөнхнасан
Доктор оюутан*

Шинжлэх ухаан, технологийн их сургууль Нийгэм, хүмүүнлэгийн сургууль

***Хураангуй:** Хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин, эдийн засагт их хэмжээний хохирол учруулж, нийгмийн хэвийн амьдралд ноцтой саад учруулах үйл явдал, гамшгийн аюултай үзэгдэлийг ойлгоно.*

Гамшиг, онцгой байдал гэдэг нь хүмүүс, барилга байгууламж, эдийн засаг, байгаль орчинд ноцтой хохирол учруулсан үйл явдал бөгөөд өртсөн ард иргэд дангаараа үүнийг даван туулах боломжгүй нөхцөл байдлыг ойлгоно. Тухайлбал цасан нуранги, үер, газар хөдлөлт, ой хээрийн түймэр зэрэг нь байгалийн гамшиг бол нефтийн асгаралт, террорист халдлага, цахилгааны тасалдал зэрэг хүний гараар бүтсэн гамшиг маш их бий болж байна. Өнөө үед хүний буруутай үйл ажиллагаа нь байгалийн орчны доройтлыг бий болгож, байгалийн гамшгийн давтамжийг ихэсгэж, хохиролыг улам бүр нэмэгдүүлсээр байна.

Монгол улсын хувьд түгээмэл тохиолддог байгалийн гамшгуудын давтамж ойртож байгаа мэргэжлийн байгууллагаас гаргаж ирсэн судалгаануудаас тодорхой харагдана. Ган, зуд, ой хээрийн түймэр, үер, салхи шуурга, цаг агаарын аюулт үзэгдлээс гадна объектийн түймэр, угаарын хий, хүн малын гоц халдварт өвчлөлт ихсэж байгааг анхаарах шаардлагатай байна. Сүүлийн үед гамшгийн тухай ойлголтыг гэр бүлийн гишүүн бүр ойлгож түүнээс урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байх, гамшгийн үед болон дараа яаралтай харну арга хэмжээ авах, тусламж дэмжлэг үзүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байгаа бөгөөд түүнийг нийгмийн ажлын шинжлэх ухааны үндэстэйгээр судлах явдал чухал байна. Мөн гамшгийн үеийн тусламж дэмжлэг, сэргээн босголт, сэтгэл зүйн болон нийгмийн дэмжлэгийг хэрхэн зүй зохистой хүргэх үе шатуудыг танилцуулж боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

***Түлхүүр үг:** Гамшиг, Гамшгийн менежмент, Онцгой нөхцөл байдлын үе дэх нийгмийн ажил, үе шат*

УДИРТГАЛ

Дэлхий даяар хүн амын өсөлт, шинжлэх ухааны ололт нээлт, нийгэм-эдийн засгийн болон технологийн үсрэнгүй хөгжил, байгаль цаг уурын өөрчлөлт, даяаршил шилжилт хөдөлгөөн эрчимтэй явагдаж байна. Хүрээлэн буй орчны эерэг, сөрөг өөрчлөлт нь хувь хүн, гэр бүл, хамт олон, олон нийт, улс орны эдийн засаг, хүн ам зүйд тухайн улс орны хөгжлийн түвшин, засаглалын чадавх, газар зүйн байршил зэрэг олон талт хүчин зүйлийн улмаас харилцан

адилгүй нөлөөлж байдаг. Эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай манай улсад дулаарал дэлхийн дунджаас даруй 3 дахин их эрчимтэй явагдаж байгааг эрдэмтэд судлан тогтоожээ.

Чинээлэг орнуудтай харьцуулахад хөгжиж буй орнуудын хүмүүст гамшиг илүү хүндээр тусдаг. Гамшгийн улмаас нас барсан хүмүүсийн 95 гаруй хувь нь орлого багатай орнуудад тохиолддог. Жишээлбэл, хөгжиж буй орнуудад байгалийн гамшгийн хохирол нь аж үйлдвэржсэн орнуудынхаас 20 дахин их байна. (Ballesteros, 2008)

Учир нь орлого багатай орнуудын барилга, байгууламж, дэд бүтцийн чанар муу, онцгой байдлын үед авч хэрэгжүүлэх хариу арга хэмжээний сайн төлөвлөгөө байдаггүй. Гамшгийн хохирлыг бууруулахын тулд бэлтгэлтэй байх, зориулалтын сайн дэд бүтэцтэй байх нь чухал.

Гамшгийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан авах арга хэмжээнүүд нь өөр байдаг. Тухайлбал гамшгийн эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ нь нь олон нийтийг хүчирхэгжүүлж, гамшигтай тэмцэхэд илүү сайн бэлтгэх зорилгыг агуулах ёстой. Өөрөөр хэлбэл нь гамшиг тохиолдсоны дараа хариу арга хэмжээ авах, сэргээн босгох гэхээсээ илүү гамшиг болохоос өмнө эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээнд анхаарлаа хандуулдаг. Гэтэл уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох арга хэмжээ нь хүмүүс болон газар нутгийн байгалийн аюулд өртөмтгий байдлыг бууруулах зорилгыг агуулдаг. Харин гамшиг тохиолдоход авах хариу арга хэмжээ нь хүмүүсийг дахин өртөхөөс сэргээжлүүлэх, нүүлгэн шилжүүлэх, аюулд өртсөн хүмүүсийг аврах, хоол хүнс, орон байр, эмнэлгийн тусламж үйлчилгээг түргэн шуурхай хангах зэрэг арга хэмжээг багтаадаг байна. Хүний амь насыг аварч, хүмүүсийг аль болох хурдан хэвийн амьдралдаа орход нь туслах зорилготой юм. Зарим тохиолдолд гамшгийг даван туулж нөхөн сэргэхэд нь үндэсний болон олон

улсын тусламж шаардлагатай байдаг.

Хүн төрлөхтөн амьдрах таатай нөхцөлтэй газар нутагт олноор нүүж ирэх мөн байгалийн цаг уурын тохиромжтой нөхцөлд илүү хурдан өссөнөөр иргэншил бий болж түүнийг дагасан хот суурин газрууд бий болсон нь барилга байшин хөгжих суурь нь болсон. Аливаа хүн амын нягтралыг дагаж мөн байгалийн гамшигт олноороо нэрвэгдэх, тахал өвчинд өртөх эрсдлийг төдий чинээ нэмэгдүүлсээр ирсэн байна. Хүн ам хэдий олон байна тэнд аливаа эрсдэл өндөр байдаг нь түүхэнд болсон томоохон байгалийн гамшгуудаас харагдаж байдаг билээ.

Гамшгийн онол түүний

төрөл

Гамшиг сүйрэл нь хүн ам, мал амьтан, эд хөрөнгө, хүрээлэн буй байгаль орчинд их хэмжээний хохирол учруулдаг. Хүмүүсийн нөөц бололцооноос давж гарсан, онцгой нөхцөл үүссэнийг гамшиг гэнэ. Тодруулбал, гамшиг гэдэг олон нийт тэвчиж чадашгүй онцгой байдлыг хэлнэ. Гамшиг гэдэг нь байгалийн болон хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй, нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн буй орчин, хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд ноцтой хохирол учруулж, хэвийн амьдрал, үйл ажиллагааг доголдуулдаг гэнэтийн болон урт хугацааны үйл явц юм. Байгаль, нийгмийн энэхүү үзэгдлүүдийг

дараах онолуудад авч үзэж, судалсан байдаг. Үүнд:

Байгалийн гамшгийн онол (Theory of Natural Disasters)

Байгалийн гамшиг гэдэг нь байгалийн гамшигт үзэгдлийн дараа нийгэм, нийгэмд үзүүлэх маш хортой нөлөөллийг хэлнэ. Байгалийн аюулт үзэгдлийн зарим жишээнд цасан нуранги, ган гачиг, газар хөдлөлт, үер, халууны давалгаа, хөрсний гулсалт, үүнд хөрсний гулсалт, халуун орны циклон, галт уулын идэвхжил, ой хээрийн түймэр зэрэг орно. Байгалийн нэмэлт аюулд цасан шуурга, шороон шуурга, галт шуурга, мөндөр, мөсөн шуурга, гүний ус, аянга цахилгаан, хар салхи, цунами орно. Байгалийн гамшиг нь хүний амь нас, эд хөрөнгийн хохирол учруулж болзошгүй. Энэ нь ихэвчлэн эдийн засгийн хохирол учруулдаг. Хохирол хэр их байгаа нь хүмүүс гамшигт хэр сайн бэлтгэгдсэн, барилга, зам болон бусад байгууламж хэр бат бөх байхаас хамаарна. (Bankoff, et al., 2003)

Аюулт үзэгдлийн дараа нийгэм, нийгэмд үзүүлэх асар их хор уршиг юм. "Гамшиг" гэдэг нэр томъёо нь өөрөө дараах байдлаар тодорхойлогддог: "Гамшиг гэдэг нь өөрийн нөөц бололцоог ашиглан даван туулах чадвараас давсан олон нийтийн үйл ажиллагаанд ноцтой саад учруулах явдал юм. Гамшиг нь байгалийн, хүний үйл ажиллагаа, технологийн аюул, түүнчлэн нийгмийн өртөх, эмзэг байдалд

нөлөөлөх янз бүрийн хүчин зүйлээс шалтгаалж болно. (2023; Bradford Sheafor, 2006; Bradford Sheafor, 2006) Байгалийн гамшгийн давтамж, нөлөөллийг судалдаг. Байгалийн гамшгийн онолын гол төлөөлөгчид нь **Gilbert F. White**, Piers Blaikie, Terry Cannon, Ian Davis, Ben Wisner, Robert Kates, Susan Cutter, Kenneth Hewitt нар бөгөөд байгалийн гамшгийн **нийгмийн тэгш бус байдал, арьс өнгө, орлогын түвшин, боловсрол** зэрэг хүчин зүйлстэй хэрхэн уялддагийг судалдагаараа онцлогтой юм.

Нийгмийн эмзэг байдлын онол (Social Vulnerability Theory)

Нийгмийн эмзэг байдлын онол (Social Vulnerability Theory) нь байгалийн гамшиг, эдийн засгийн хямрал, хүрээлэн буй орчны өөрчлөлт зэрэг эрсдэлт хүчин зүйлс нийгмийн янз бүрийн бүлэгт хэрхэн нөлөөлдөгийг судалдаг. Энэ онолын дагуу эмзэг байдал нь зөвхөн байгалийн аюул, эрсдэлээс бус, харин нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлсээс ихээхэн хамаардаг гэж үздэг. Гол санаа үзэл санаа нь.

- Нийгмийн бүлгүүдийн боловсролын түвшин, эдийн засгийн байдал, нийгмийн дэмжлэг, улс төрийн оролцоо зэрэг хүчин зүйлс нь тэдний эмзэг байдлыг тодорхойлдог.
- Байгалийн гамшиг, эдийн засгийн уналт зэрэг гаднын хүчин зүйлс нь хүн бүрт ижил нөлөө үзүүлэхгүй.

Эмзэг бүлгийн хүмүүс илүү их хохирол амсдаг.

- Эмзэг байдлыг бууруулахын тулд зөвхөн гамшгийн менежмент төдийгүй, харин нийгмийн тэгш байдлыг хангах, боловсрол, орлогын түвшинг сайжруулах зэрэг урт хугацааны арга хэмжээнүүд хэрэгтэй гэж үздэг.

Эмзэг байдлыг тодорхойлох гол хүчин зүйлүүдийг авч үздэг.

1. **Эдийн засгийн байдал** – Ядуу хүмүүс гамшиг, эдийн засгийн хямралд илүү өртөмтгий байдаг.
2. **Боловсролын түвшин** – Бага боловсролтой хүмүүс аюулын талаар хангалттай мэдээлэл авч чаддаггүй.
3. **Нийгмийн харилцаа, дэмжлэг** – Ганцаардмал, тусламж авах сүлжээ багатай хүмүүс илүү эмзэг байдаг.
4. **Хүрээлэн буй орчин** – Хотын захын ядуу дүүргүүд эсвэл байгалийн гамшигт өртөмтгий бүсэд амьдардаг хүмүүсийн эрсдэл өндөр.
5. **Засаглал, улс төрийн оролцоо** – Улс төр, шийдвэр гаргалтад оролцох боломж багатай бүлгүүдийн дуу хоолой сонсогдохгүй байх нь тэднийг улам эмзэг болгодог.

Нийгмийн эмзэг байдлын онолын (Social Vulnerability Theory) гол төлөөлөгчид Энэхүү онолын

хүрээнд олон судлаачид ажиллаж, нийгмийн эмзэг байдлыг тодорхойлох, хэмжих арга зүйг боловсруулсан. Гол төлөөлөгчдөөс дурдвал: **Susan Cutter, Piers Blaikie, Terry Cannon, Robert Chambers, Neil Adger** зэрэг эрдэмтэд энэ чиглэлд томоохон хувь нэмэр оруулсан. Тэдний судалгаанууд нийгмийн эмзэг байдлыг ойлгох, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бодлого боловсруулахад өргөн ашиглагддаг.

Гамшгийн менежментийн мөчлөгийн онол (Cycle Theory of Disaster Management)

Гамшгийн менежментийн мөчлөгийн онол нь гамшиг тохиолдохоос өмнө, гамшгийн үеэр болон дараах үе шатуудад хэрхэн хариу арга хэмжээ авах, сэргийлэх, сэргээн босгох үйл явцыг тайлбарладаг. Энэхүү онол нь гамшгийн менежментийг **тасралтгүй үргэлжлэх мөчлөг** гэж үздэг бөгөөд дараах **дөрвөн үндсэн үе шаттай**. Гамшгийн менежментийн мөчлөгийн онол нь **гамшгийн бүх үе шатыг цогцоор нь авч үзэх** бөгөөд гамшгийн менежментийн **төлөвлөлт, хариу арга хэмжээ, сэргээн босголтын үр дүнг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой**. Энэхүү онолын дагуу гамшгаас сэргийлэх, гамшигт бэлтгэх, гамшгийн дараа хурдан сэргэх боломжтой юм. Онолын гол төлөөлөгчид Walter Gillis Peacock, Betty Hearn Morrow, Hugh Gladwin, "Hurricane Andrew: Ethnicity, Gender and the Sociology of

"Disasters" (1997) номондоо гамшгийн мөчлөгийн үе шат бүрт нийгмийн хүчин зүйлс ямар үүрэгтэйг судалсан. Мөн E.L. Quarantelli Гамшгийн судалгааны анхдагч эрдэмтдийн нэг. Гамшгийн урьдчилан сэргийлэх, бэлэн байдал, хариу арга хэмжээ, сэргээн босголт гэсэн мөчлөгийг онолын түвшинд боловсруулсан. "Disaster Response: Generic or Agent-Specific?" (1993) судалгаандаа гамшгийн менежмент нь нэг л загвараар бус, тухайн нөхцөл байдалд тохируулан хандах ёстой гэж үзсэн.

1) *Урьдчилан сэргийлэх (Mitigation)*

- Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх зорилготой.
- Байгалийн гамшгийн нөлөөллийг багасгах урт хугацааны арга хэмжээнүүдийг агуулдаг. **Жишээ:** Газар хөдлөлтөд тэсвэртэй барилга барих, үерийн хамгаалалтын далан байгуулах, хууль тогтоомж батлах.

2) *Бэлэн байдал (Preparedness)*

- Гамшиг тохиолдох үед яаралтай арга хэмжээ авахад бэлэн байх зорилготой. **Жишээ:** Онцгой байдлын сургалт явуулах, аврах ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулах, анхны тусламжийн хэрэгслүүдийг бэлдэх.

3) *Хариу арга хэмжээ (Response)*

- Гамшиг тохиолдсоны дараах **хамгийн чухал, богино хугацаанд** хийгдэх арга хэмжээнүүд. **Жишээ:** Аврах ажиллагаа явуулах, эрүүл мэндийн тусламж үзүүлэх, хүмүүнлэгийн тусламж хүргэх.

4) *Сэргээн босголт (Recovery)*

- Гамшгийн дараа **нөхөн сэргээх, урт хугацааны** үйл ажиллагаанууд. **Жишээ:** Нураагдсан барилга байгууламжийг засах, эдийн засгийн сэргэлтийг дэмжих, сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх.

Гамшгийн мөчлөгийн онолыг **тасралтгүй үйл явц** /тасралтгүй мөчлөг/ гэж үздэг тул дараах хэлбэрүүдээр дүрслэх боломжтой:

1-р зураг. Гамшгийн менежментийн онолын тасралтгүй мөчлөг

Спираль загвар: Гамшиг бүрийн дараа шинэ туршлага, мэдлэг хуримтлагдаж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ илүү сайжирдаг.

Шугаман загвар: Гамшгийн үе шат тус бүрийг бие даасан гэж үздэг ч орчин үед мөчлөгийн хандлага илүү оновчтойд тооцогддог.

1. Эрсдлийг бууруулах онол (Risk Reduction Theory)

Эрсдлийг бууруулах онол нь байгалийн гамшиг, нийгэм-эдийн засгийн хямрал, технологийн осол зэрэг эрсдэлүүдийг хэрхэн бууруулах талаар судалдаг. Энэхүү онол нь гамшгийн нөлөөллийг багасгахын тулд урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг тодорхойлох, удирдах аргуудыг хэрэглэдэг. Энэхүү онолын гол төлөөлөгчид нь Gilbert F. White, Piers Blaikie, Ben Wisner, Terry Cannon, Ian Davis, Susan Cutter, Robert Kates нар өөрсдийн бүтээлүүддээ гаргажээ. Эрсдлийг бууруулах онолын үндсэн дөрвөн ойлголт байдаг. Үүнд

- **Эрсдэл (Risk)** – Тодорхой аюул гарах магадлал ба түүний сөрөг үр дагаврын нийлбэр.
- **Аюул (Hazard)** – Байгалийн, технологийн эсвэл хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй сөрөг нөлөө үзүүлэх хүчин зүйл.
- **Эмзэг байдал (Vulnerability)** – Тухайн нийгэм, эдийн засаг, экосистемийн гамшгийн нөлөөнд өртөх чадвар.
- **Чадваржуулалт (Capacity Building)** – Эрсдэлтэй тэмцэх, бууруулах хүний болон байгууллагын чадавхыг нэмэгдүүлэх.

Эрсдлийг бууруулах онолын гол ач холбогдол нь дараах байдлаар илэрдэг.

- **Хүн амын аюулгүй байдлыг хангана** – Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнүүд амь нас, эд хөрөнгийг хамгаалдаг.
- **Эдийн засгийн хохирлыг багасгана** – Гамшгийн дараа нөхөн сэргээх зардлыг бууруулах боломжтой.
- **Нийгмийн тогтвортой байдлыг хадгална** – Гамшгийн нөлөөг тэгш бус хуваарилагдахаас сэргийлнэ.
- **Байгаль орчны хамгаалалтад тусална** – Экосистемд учрах хохирлыг багасгана.

Эрсдлийг бууруулах онол нь болзошгүй аюулын сөрөг нөлөөллийг багасгах олон талт арга замыг судалдаг. Энэ онолын дагуу эрсдэлийг зөв тодорхойлж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр гамшгийн хор хөнөөлийг эрс багасгах боломжтой юм.

Гамшгийн төрөл: Гамшиг нь гарал үүсэл, хор хөнөөл, нөлөөлөх хүрээ зэргээс хамааран олон төрөлтэй байдаг. Үүнд:

1. **Байгалийн гамшиг** – Байгалийн хүчин зүйлсээс үүдэлтэй гамшиг бөгөөд үүнд:

- Газар хөдлөлт
- Цунами
- Хар салхи, шуурга
- Үер, усны аюул
- Хуурай болон ой хээрийн түймэр

- Халуун болон хүйтэн агаарын үзэгдэл
- Хөрсний гулгалт, цөлжилт гэх мэт багтана.

2. **Хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй гамшиг** – Хүн өөрийн үйл ажиллагаагаараа байгаль орчин болон нийгэмд сөрөг нөлөө үзүүлснээс үүдэн гардаг гамшиг. Үүнд:

- Цөмийн болон химийн осол
- Байгаль орчны бохирдол
- Аж үйлдвэрийн томоохон осол
- Зам тээврийн болон агаарын осол
- Дайн, зэвсэгт мөргөлдөөн
- Терроризм

3. **Халдварт өвчин, цар тахал** – Олон нийтийн эрүүл мэндэд ноцтой аюул учруулдаг өвчний тархалт бөгөөд Үүнд:

- Вирус, бактериар үүсгэгдсэн халдварт өвчний дэгдэлт (COVID-19, Сарс, ХДХВ/ДОХ гэх мэт)
- Мал, амьтны гаралтай өвчний тархалт

Гамшиг нь хүний амь насанд аюул учруулах, эдийн засгийг хохироох, экосистемийг сүйтгэх зэрэг ноцтой үр дагавартай. Үүнээс

урьдчилан сэргийлэх, хохирлыг багасгах зорилгоор гамшгийн менежмент, аврах ажиллагаа, сэргээн босголтын арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлдэг.

Гамшгийн үеийн нийгмийн ажил

Нийгмийн ажил нь анх өглөг буяны шинж чанартай шашны тусламжийн үйл ажиллагаанаас үүсч хөгжсөн. Хүмүүс бие биедээ туслах, харилцан бие биенээ дэмжих, хамтран ажиллах, муу яваа нэгнийгээ өргөж тэтгэх, гамшиг, онцгой байдлын үед өөрт байгаа бүхий л зүйлээрээ туслах, хуваалцах зэрэг ажлууд нь нийгмийн ажлын үүсэл хөгжлийн эхлэл байсан гэж үзэж болно. Яваандаа хүмүүсийн энэргүй сэтгэлээс гарсан энэ сайн үйлсийг нийгмийн хүрээнд зохион байгуулж, түүнийг зайлгүй мэргэжлийн хүн үзүүлж, мэргэжлийн түвшинд ажиллах шаардлагатай гэх үзэл газар авснаар нийгмийн ажил хэмээх мэргэжил буй болох үндэс тавигдсан гэж болно. (ШУТИС, 2024)

Амеркийн иргэний дайны үед тусламж үзүүлэх, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах чиглэлээр мэргэжлээрээ дамжуулан гамшгийн тусламжийн ажилд нийгмийн ажилтанууд оролцож эхэлжээ. Эмнэлэг хүмүүнлэгийн төвүүдэд нийгмийн ажилтан албан ёсны үүрэг гүйцэтгэсэн баримтууд ч байдаг. Мөн нийгмийн ажилтанууд дайны дараа ч хөгжлийн

бэрхшээлтэй иргэд болон амьжиргаагаар алдсан ядууст тусалж байв. Арван есдүгээр зууны сүүлчээс эхлэн нийгмийн ажилтнууд эрүүл мэндийн байдал, орон сууцны орчин, ажлын байрны нөхцөл, нийгэм, сэтгэл зүйн үйл ажиллагааг сайжруулахын тулд хүмүүсийн амьдралд туслаж дэмжиж, оролцож ирсэн. (Zakour, 1996) Хорьдугаар зууны эхэн үеэс эхлэн нийгмийн ажилтнууд АНУ-д ирсэн цагаачдад туслах арга хэмжээнд гол анхаарлаа хандуулж иржээ. Мөн хүн ам ихтэй, эрүүл бус, орон сууцны хүнд нөхцөлд амьдардаг иргэдэд туслах, нийгмийн эрүүл мэндийн асуудалд анхаарах, өвчлөл, нас баралт зэрэг нь нийгмийн ажилтан болон эрүүл мэндийн ажилтнуудын хамтын хүчин чармайлтаар тодорхой хэмжээнд шийдэгдэж байсан байна.

Хотын шинэчлэлийн эхэн үеийн эдгээр хүчин чармайлт нь Халл Хаус дахь Жэйн Аддамс тэргүүтэй суурин газрын нийгмийн халамжийн хөдөлгөөн, буяны байгууллагын нийгэмлэгүүдтэй нягт холбоотой байв. Суурин газрын ажилчид нийгмийн эрүүл мэндийн шинэчлэлийг дэмжиж, улмаар хот суурин газруудад халдварт өвчний өвчлөл, нас баралт эрс буурсан (Zakour, 1996) Чикаго хотын нийгмийн ажилчид 1871 онд Чикагогийн түймэрт өртсөн хүмүүст анх удаа гамшгийн үед тусламж үйлчилгээ үзүүлжээ. Америкйн нэгдсэн улсын буяны байгууллагын нийгэмлэгүүд 1906

оны Сан Францискогийн газар хөдлөлтөд хариу арга хэмжээ авч, гамшгийн хариу арга хэмжээг сайжруулахын тулд байгууллага хоорондын зохицуулалтыг ашигласан байна. Америкийн нэгдсэн улсын буяны байгууллагын нийгэмлэгүүд болон нийгмийн ажилтан хоёулаа олон нийтийн идэвхжил, үйлчилгээний уялдаа холбоог чухалчилдаг байсан нь нийгмийн ажлын сайн дурын хөдөлгөөнийг бий болгосон. Хувь хүн, айл өрх, хүн амын хүрээлэн буй орчны нөхцөл байдлыг сайжруулахын тулд олон нийтийг дайчлах нь өнөөгийн нийгмийн ажлын гамшгийн үеийн тусламжийн үндэс тавигдсан байна. Илүү үр дүнтэй зохицуулалт нь нийгмийн ажлын хүрээнд гамшгийн хариу арга хэмжээг сайжруулах гол цэг хэвээр байна. (McEntire, 2007)

Гамшгийн үеийн зохицуулалт бол эмзэг бүлгийн хүн амд үзүүлэх үйлчилгээг хүртээмжтэй болгох, мөн гамшигт нэрвэгдэгсэд үзүүлэх тусламж үйлчилгээний тасралтгүй байдлыг хангахын тулд үйлчилгээг хооронд нь холбохыг ойлгож болно. (Harrell, 2000) Нийгмийн ажлын гамшгийн судалгаа нь бусад салбар, мэргэжлийн судалгаатай уялдаа холбоог нэгтгэн дүгнэж, нийгмийн ажлын гамшгийн талаарх мэдлэгийг тэлж өгсөн.

Гамшигт өртөмтгий байдал гэдэг нь гамшгийн үед бага орлоготой өрх, хүүхэд, ахмад настнууд зэрэг хүн амыг эмзэг бүлэгт илүү хүндээр тусах ба хохирол илүү байдаг. Мөн

тухайн бүс нутаг, хүн ам зүй, соёл, түүх, экологийн онцлогоос шалтгаалан эмзэг байдал илүү нэмэгддэг. Нийгмийн ажлын хэтийн төлөв дэх яаралтай тусламжийн менежмент нь гамшгийн үед нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх тогтолцооны удирдлага, зохицуулалтыг сайн хийж бэлэн байдлыг хангах нь гамшигт өртсөн эмзэг бүлгийн хүн амд чухал бөгөөд нөөцийг дахин хуваарилахад ач холбогдолтой юм.

Нийгмийн ажлын судалгаанд гамшгийг олон хүн нийгмийн үйл явцаар дамжуулан хэрэгцээгээ хангаж чадахгүй байгаа хамтын стрессийн нэг хэлбэр гэж үздэг (Barton, 1969). Гамшиг нь хамтын стрессийн бусад төрлөөс ялгардаг, учир нь юуны түрүүнд гамшиг бол хямралын нөхцөл байдал юм (Quarantelli, 1998).

Гамшиг онцгой байдлын үе дахь нийгмийн ажлын үе шат

Гамшиг, онцгой нөхцөл байдлын үед хүүхдийн язгуур эрх ашгийг нэн тэргүүнд тавих, хүүхдэд учрах сөрөг нөлөөллийг бууруулах, эрсдэлд өртсөн хүүхдийн эсэн мэнд, аюулгүй амьдрах, хөгжих, оролцох эрхийг нь тэнцвэртэй хангах, хүүхэд хамгааллын үйлчилгээг гамшгийн үеийн бэлэн байдал, хариу арга хэмжээний хүрээнд хор хохирол, эрсдэл учруулахгүйгээр үзүүлэх чиглэлээр оролцогч

талуудын хүлээх чиг үүрэг, хариуцлага, ёс зүйн хэм хэмжээ, зарчмыг баримлана¹ гэжээ.

Гамшгийн тухай судалгаа нь олон салбарын эрдэмтэд, судлаачдын анхаарлыг татаж, гамшгийн менежмент, нийгмийн тогтвортой байдал, байгалийн гамшигт үзэгдлүүдийн талаар олон онол, үзэл баримтлал бий болсон. Гамшгийн тухай судалгаа нь байгалийн шинжлэх ухаан, нийгмийн шинжлэх ухаан, инженерчлэл, эрүүл мэнд, эдийн засаг зэрэг олон чиглэлтэй уялддаг. Гамшгийн нийгмийн ажил гэдэг нь байгалийн болон бусад бүхий л гамшгийн үеийн нийгмийн ажил үйлчилгээ юм. Эдгээр олон нийтийн зохион байгуулалтын ур чадвараас гадна нийгмийн ажилтнууд эмнэлзүйн болон судалгааны ур чадварыг өөртөө агуулсан байх ёстой. Эдгээр ур чадварууд нь гамшгийн дараа нэн даруй олон нийтийн эрүүл мэндийн хэрэгцээг хурдан үнэлж, түүнд тохирсон төлөвлөгөө гаргахын тулд нийгмийн яаралтай хэрэгцээг үнэлэх чадварыг багтаасан байх ёстой. Эдгээр төрлийн үнэлгээ нь нийгмийн ажилтнуудад хариултаа төлөвлөж, зохион байгуулахад тусалдаг. (Pyles, 2008)

Нийгмийн ажилтнууд мөн гамшигт нэрвэгдэгсдийн өөрийгөө тодорхойлох чадварыг нэмэгдүүлэх арга барилаа боловсруулах

¹ Монгол улсын стандарт: MNS 6948:2021, Гамшиг, онцгой байдлын үеийн хүүхэд

хамгаалал, Ерөнхий зарчим, салбар дундын хамтын ажиллагааны нийтлэг шаардлага.

хэрэгтэй. Гамшигт өртсөн хүмүүс эмзэг байдаг тул амьдралд хөлөө олж хэвийн амьдралдаа шилжих хүртэл нь туслах нь мэргэшсэн нийгмийн ажилтны үүрэг юм. (Soliman, 2002)

Гамшигт бэлэн байх нь нийгмийн ажилтнуудын бас нэг чухал үүрэг юм. Тэд гамшгийн хор уршгийг бууруулахад туслах зорилготой юм. Байгалийн гамшигт хэн ч дархлаагүй тул бүх ард иргэд бэлэн байх ёстой. Нийгмийн ажилтнууд гамшгийн өмнө иж бүрэн төлөвлөгөө гаргахын тулд олон нийтийн хамтын ажиллагаа, нийгмийн сүлжээнүүдийн зохицуулалтыг онцлон тэмдэглэснээр олон нийтийг бэлтгэхэд тусалж чадна. (Mathbor, 2007)

Монгол Улсын Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаа: Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг нутаг дэвсгэр, үйлдвэрлэлийн зарчмаар засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллага, хуулийн этгээд өмчийн хэлбэр үл харгалзан дараах хэлбэрээр зохион байгуулна. (ОБЕГ, 2023)

Гамшгийн нийгмийн ажил нь дараах үе шатуудтай байдаг.

5) *1.1. Гамшгаас өмнөх бэлтгэл үе шат*

- Иргэдэд гамшгийн үед авах арга хэмжээний талаар мэдээлэл, сургалт зохион байгуулах.

- Орон нутгийн гамшгийн төлөвлөгөө боловсруулах, нөөц бэлтгэх.
- Нийгмийн ажилтнууд, сайн дурынхны бэлэн байдлыг хангах.

6) *1.2. Гамшгийн үеийн шуурхай тусламж*

- Эхний 24-72 цагт нэн шаардлагатай тусламжийг хүргэх.
- Түр байр, ус, хүнс, эмийн тусламжийг зохион байгуулах.
- Сэтгэлзүйн дэмжлэг үзүүлэх, хүүхэд хамгааллын үйл ажиллагаа явуулах

1.3. Гамшгийн дараах сэргээн босголт

- Иргэдийн сэтгэл зүйн болон эдийн засгийн нөхцөл байдлыг сэргээх.
- Нийгмийн дэмжлэгтэйгээр шинэ орон сууц, ажлын байр бий болгох.
- Орон нутгийн иргэдийг гамшгийн дараах нийгмийн сэргээн босголт оролцуулах.

Гамшгийн менежмент нь дараах үе шаттай байна:

1. **Урьдчилан сэргийлэх** – Гамшгаас сэргийлэх арга хэмжээ авах, судалгаа хийх, бэлтгэл хангах.
2. **Бэлэн байдал** – Онцгой байдлын төлөвлөгөө боловсруулах, сургалт зохион байгуулах.
3. **Хариу арга хэмжээ авах** – Гамшиг тохиолдсон үед

аврах ажиллагаа явуулах, хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлэх.

4. **Сэргээн босголт** – Гамшгийн дараах сэргээн засварлах, нөхөн сэргээх үйл ажиллагаа явуулах.

Гамшгийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, түүнд бэлэн байх нь хүний амь нас, эд хөрөнгө, байгаль орчныг хамгаалах чухал хүчин зүйл юм. Гамшиг тохиолдсон үед түргэн шуурхай, зохион байгуулалттай арга хэмжээ авах нь хүний амь насыг аврах, хохирлыг багасгах хамгийн чухал хүчин зүйл юм. Гамшгийн үеийн тусламжийг дараах үндсэн чиглэлүүдээр ангилж болно:

1. Шуурхай аврах ажиллагаа.

Гамшгийн голомтод анхны тусламж үзүүлэх, хохирогчдыг аюулгүй байршилд хүргэх, яаралтай арга хэмжээ авахад чиглэнэ. Үүнд:

- Хүмүүсийг нурангин доороос гаргах
- Гал түймрийг унтраах
- Усанд автсан бүс нутгаас хүмүүсийг нүүлгэн шилжүүлэх
- Цацраг идэвхт болон химийн ослын үед аюулгүй орчин бүрдүүлэх
- Онцгой байдлын дуудлага хийх (Цагдаа, түргэн тусламж, онцгой байдлын алба)

D. 2. Эрүүл мэндийн анхны тусламж. *Гэмтэж бэртсэн хүмүүст эрүүл мэндийн яаралтай тусламж үзүүлэх нь хамгийн чухал. Үүнд:*

- Цус алдсан үед шархны боолт хийх
- Хугарал, мултралын үед түр хугацааны чиг тавих
- Амьсгал зогссон бол хиймэл амьсгал хийх
- Шоконд орсон хүнд анхаарал тавих
- Халдварт өвчний дэгдэлтээс сэргийлэх арга хэмжээ авах

E. 3. Хүнсний болон ундны усны тусламж. *Гамшгийн улмаас хүнс, ундны ус хомсдож болзошгүй тул дараах арга хэмжээг авна:*

- Цэвэр ундны усаар хангах
- Хүнсний тусламж үзүүлэх (сайжруулсан хоол, хуурай хүнс, лаазалсан бүтээгдэхүүн)
- Бохирдсон усыг цэвэршүүлэх арга хэмжээ авах

F. 4. Орон байр, хорогдох байр бэлтгэх. *Гэр оронгүй болсон хүмүүсийг түр байрлуулж, хамгаалалттай орчин бүрдүүлэх шаардлагатай. Үүнд:*

- Түр хоргодох байр байгуулах (майхан, түр сууц)
- Хүйтний улиралд дулаан хувцас, хөнжил, гал түлэх хэрэгсэл олгох

- Ариун цэврийн байгууламж (00, гар угаах газар) бий болгох

Г. 5. Сэтгэл зүйн дэмжлэг.

Гамшигт өртсөн хүмүүс айдас, түгшүүр, цочролд орох магадлалтай байдаг тул сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх нь чухал.

Үүнд:

- Сэтгэл зүйч, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх
- Хүүхдүүдэд зориулсан сэтгэл зүйн тоглоом, сургалт зохион байгуулах
- Гэр бүл, ойр дотны хүмүүсийг эргэн уулзуулахад туслах

Н. 6. Нүүлгэн шилжүүлэлт, аюулгүй байдал хангах.

Хэрэв байршил аюултай болсон бол оршин суугчдыг яаралтай аюулгүй газар нүүлгэн шилжүүлнэ. Үүнд:

- Аюулгүй бүс рүү хүмүүсийг зөөвөрлөх
- Зорчих зам, гарцуудыг тодорхойлох

ДҮГНЭЛТ

Нийгмийн ажилтан гамшигын онцгой нөхцөл байдлын үед дэх нийгмийн ажлаар мэргэшсэнээр асуудлыг илүү өргөн хүрээнд харж хүүхэд, гэр бүлийг чадвахижуулж, нийгмийн ажилтны мэргэжлийн итгэл үнэмшилтэйгээр нийгмийн үйлчилгээг үзүүлэх юм. Нийгмийн ажилтны баримтлах зарчим нь тусламж, дэмжлэгээ хэрэгцээ шаардлагатай байгаа хүмүүст хүргэх, тэдэнд тулгарсан

саад бэрхшээлийг арилгах явдал юм. Ингэхдээ салбар дундын болон үйлчлүүлэгчийн оролцоонд тулгуурлан тэдний нөөц бололцоог дээд зэргээр ашиглах нь чухал.

Гамшиг, гамшигийн үед нийгмийн ажилтан дараах зүйлд анхаарах шаардлагатай. Үүнд

- Орон нутгийн байгаль цаг уурын онцлог,
- Нийгмийн ажилтны туслаж чадах хэмжээ,
- Мэргэжийн ур чадвараа ашиглан үйлчилгээг хурдан шуурхай хүргэх,
- Нийгмийн ажлын үйлчилгээг тасралтгүй хүргэх,
- Эргэн хяналт хийх гэх мэт.

Нийгмийн ажил нь гамшигийн эсрэг хариу арга хэмжээ авахад удаан хугацаагаар оролцож ирсэн бөгөөд нийгмийн ажлын гамшигийн судалгаа нь социологи, сэтгэлзүйн шинжлэх ухааны үйлчилгээтэй салшгүй холбоотой юм. Нийгмийн ажил дахь гамшигийн судалгаа нь олон систем, дүн шинжилгээний түвшинд гамшигийн нөлөөллийг онцолж байгаатай холбоотой гамшигийн талаарх бидний мэдлэгт онцгой хувь нэмэр оруулах юм. Цаашид гамшиг онцгой байдлын үеийн нийгмийн ажил үйлчилгээ илүү боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага улам бүр нэмэгдэж байна.

НОМ ЗҮЙ

1. "Enhancement of community preparedness for national disasters: The role of social work in building social capital for sustainable disaster relief and management" [Ном]/ зохиолч. Mathbor G.M.- [с.л.]: *International Social Work*: 357–369., 2007.
2. National Association of Social Workers [Сэтгүүл]/ зохиолч. "Disasters".- 2015 оны. 'Disaster Research in Social Work' [Ном]/ зохиолч. Zakour M.J.- New York: NY: Haworth Press , 1996.
3. Ballesteros Luis Flores// Who's getting the word of natural disasters .- Wayback mashine, 2008 оны 10 4.- 2017 оны 9 3.
4. Communities in disaster A sociological analysis of collective stress situations [Ном]/ зохиолч. Barton A. H.- NY: Doubleday and Company Inc, 1969.
5. Community organizing for post-disaster social development: Locating social work [Ном]/ зохиолч. Pyles L.- USA: *International Social Work*, 2008.
6. Contemporary Human Behavior Theory [Ном]/ зохиолч. Susan P.Robbins P.C.- Boston : Pearson Education, 2006.
7. Disciplines, Disasters and Emergency Management [Ном]/ зохиолч. McEntire David A.- Utah, USA.: Charles C Thomas Publisher, Limited, 2007.
8. Ethical considerations in disaster services: a social work perspective [Ном]/ зохиолч. Soliman H.H. Rogge, M.E.- [с.л.]: *Electronic Journal of Social Work.*, 2002.
9. Ethical considerations in disaster services: A social work perspective [Ном]/ зохиолч. Rogge Soliman, ,.- [с.л.]: *Electronic Journal of Social Work.* 1, 2002.
10. <https://www.ifrc.org/our-work/disasters-climate-and-crises/what-disaster> [Холбогдсон]// ifrc.org – IFRC.- 2023 оны 05 24.
11. Including Informal Organizations in Disaster Planning: Development of a Range-of-Type Measure [Ном]/ зохиолч. Harrell E.B. and M.J. Zakour.- [с.л.]: *Tulane Studies in Social Welfare*, 2000.
12. International social work: professional action in an interdependent word [Ном]/ зохиолч. Lynne H.M.- New York : Oxford University Press, Inc, 2008.
13. Mapping Vulnerability: Disasters, Development and People. [Ном]/ зохиолч. Bankoff G., Frerks G. ба D. Hilhorst.- Dublin: International ISBN Agency, 2003.
14. Modern social work theory [Ном]/ зохиолч. Malcolm P.- Chicago: USA: LYCEUM BOOKS,INC, 2005.
15. Techniques and Guildelines for Social Work Practice [Ном]/ зохиолч. Bradford Sheator C.H.- 2006.
16. The structure of scientific revolutions [Ном]/ зохиолч. Kuhn T.- Chicago : Chicago university press., 1970.
17. What is a disaster? Perspectives on the question [Ном]/ зохиолч. Quarantelli E. L.- London: Routledge, 1998.
18. Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааны удирдлагын баримт бичиг [Ном]/ зохиолч. ОБЕГ.- Улаанбаатар : ОБЕГ-ын хэвлэх үйлдвэр, 2023.
19. Нийгмийн Ажил 1 [Ном]/ зохиолч. ШУТИС.- Улаанбаатар хот: ШУТИС-ХГ, 2024.
20. Нийгмийн ажлын онолын үндэс [Ном]/ зохиолч. ШУТИС, ХУС.- Улаанбаатар хот: Хэвлэлийн үйлдвэр сургалтын төв, 2008.